

Василенко О.В.,
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України*

ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕФОРМАЛЬНОГО ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ СУСПІЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ КРИЗИ РИНКУ ПРАЦІ

У статті розкривається важливість системи визнання і підтвердження результатів неформального професійного навчання для швидкої адаптації до змін на ринку праці, підвищення конкурентоспроможності працівників. Аналізуються міжнародні документи та ініціативи, що вплинули на вироблення узгодженої європейської позиції з питання визнання неформальної освіти, а також українські закони, що закладають базу для вирішення даної проблеми.

Ключові слова: *неформальна освіта, неформальне професійне навчання, визнання і підтвердження результатів неформального професійного навчання.*

Постановка проблеми. У всьому світі визнання результатів неформального професійного навчання є головним інструментом підвищення гнучкості ринку праці та конкурентоспроможності працівників. Цей інструмент дозволяє людині швидко пристосовуватися до змін на ринку праці, опанувати актуальні професії і відповідати вимогам роботодавця. Визнання результатів навчання неформальним або неофіційним способом є безцінним ресурсом у контексті швидко мінливих потреб ринку праці й розвитку ідеї навчання впродовж усього життя.

Особливо важливим напрямом освітнього розвитку суспільства стає процес визнання і підтвердження результатів неформального навчання в умовах кризи соціально-економічної та ринку праці, суттєвого зменшення кількості робочих місць та збільшення рівня безробіття, що відбувається в наш час в Україні та всьому світі.

Виклад основного матеріалу. У цілому неформальна освіта (НФО) розглядається як організована, структурована та цілеспрямована навчальна

діяльність, що здійснюється за межами закладів традиційної формальної освіти, спрямована на задоволення різноманітних освітніх потреб людини. НФО є важливою складовою Концепції неперервного навчання, дає змогу дорослій людині набувати знання, уміння й навички, формувати погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі, компенсувати недоліки і суперечності традиційної освіти, формує здатності до подальшого психологічного, особистісного та соціального розвитку людини. Цей вид освіти призначений для всіх вікових категорій населення, розрахований на мотивованих користувачів і не передбачає нормативного оцінювання результатів засвоєння навчальних програм і легалізованих дипломів, а в плануванні програм беруть участь ті, хто навчається. Такі програми не вимагають попереднього навчання, відзначаються широкою різноманітністю, наприклад, оволодіння другою мовою, набуття умінь розв'язання конфліктів, формування лідерських рис, програми психолого-педагогічного спрямування [5]

Серед різних форм неформальної освіти особливої уваги заслуговує неформальне професійне навчання, тобто набуття особою професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем придбання, терміном і формою навчання [3]. Може організовуватися безпосередньо на робочих місцях через учнівство або тренінги, самоосвіту тощо. Така освіта формально не обумовлена як процес навчання (наприклад, щодо цілей і завдань освіти, періоду навчання та оцінки якості), проте містить значимий освітній компонент. Неформальна освіта є для учня усвідомленими і не спонтанним процесом, що не обов'язково веде до присудження ступеня чи видачі свідоцтва про освіту [2].

Виходячи з того, що на сьогодні на ринку праці 56% вакансій становлять робітничі професії, разом з тим серед безробітних 28% не мають документів про професійну освіту [6], проблема визнання і підтвердження результатів НФО в Україні набуває особливої актуальності.

Процес визнання результатів неформального навчання розглядається як процес, що веде до досягнення вигод і переваг не лише освітнього, а й економічного, соціального, психологічного характеру (Табл. 1) [2].

Таблиця 1.

Переваги системи визнання результатів неформальної освіти

Переваги у сфері економіки	<ul style="list-style-type: none"> - Скорочення терміну формального навчання призведе до скорочення прямих витрат громадян на освіту; - відкрите визнання результатів неформальної освіти закладає основу майбутнього економічного зростання; - поєднання навичок та компетенцій різного рівня при формуванні попиту і пропозицій на ринку праці дозволить підвищити локалізацію людських ресурсів (людського капіталу) всередині організацій.
Переваги у сфері освіти	<ul style="list-style-type: none"> - Перехід від усталеної концепції «кінцевої освіти» до концепції «освіти впродовж усього життя»; - формування зручних, гнучких, персоналізованих напрямів отримання освіти; - підвищення рівня освітніх досягнень за рахунок збільшення кількості учнів, які отримали базову освіту; - збільшення частки нетрадиційних категорій учнів серед загальної кількості учнів вузів; - нарощування потенціалу викладацького складу за рахунок створення більш гнучких / сприятливих умов отримання профільної освіти.
Соціальні переваги	<ul style="list-style-type: none"> - Плекання соціальних інститутів, що згладжують і спрощують перехід від навчання до трудової діяльності та у зворотному напрямку - від трудової діяльності до навчання; - збільшення соціокультурної рівності та соціальної згуртованості за рахунок підвищення рівня участі в освіті соціально незахищених і вразливих категорій громадян; - стимулювання і заохочення професійної мобільності на ринку праці; <p>посилення взаємодії між вищою освітою і системою професійної підготовки, а також між початковою і вищою освітою.</p>
Психологічні переваги	<ul style="list-style-type: none"> - Надання громадянам можливості контролювати час і місце отримання освіти; - стимулювання і спонукання громадян, які колись відмовилися продовжити навчання, до відновлення навчання та придбання кваліфікації; - руйнування стереотипу, при якому результати неформальної та інформальної освіти асоціювалися з певними кваліфікаціями.

Сучасним досягненням у процесі розвитку неформальної освіти дорослих та молоді в міжнародному масштабі передували цілий ряд ініціатив численних міжнародних організацій, завдяки яким неформальна

освіта в кінці ХХ ст. стала одним із пріоритетних напрямів європейської політики. На появу узгодженої європейської позиції з питання визнання неформальної освіти вплинули значущі події [1].

У 2000 році в Лісабоні відбувся Європейський саміт і було прийнято Меморандум освіти впродовж життя, що стали важливими віхами у визначенні подальшої політики та практики Європейського Союзу на шляху до навчання впродовж життя як провідного принципу розвитку глобальної освіти : «Досі при формуванні політики в галузі освіти враховувалася лише формальна освіта ... Континуум неперервної освіти робить неформальну й інформальну освіту рівноправними учасниками процесу навчання». У Меморандумі також підкреслювалася необхідність поліпшення методів оцінки участі в навчальних процесах і результатів навчання, насамперед неформального та інформального.

У 2001 р. в резолюції Європейської комісії «Створення європейського простору для освіти впродовж усього життя» були визначені важливі елементи стратегії щодо неформальної освіти, а саме: виділення фінансових коштів для всього спектру формальної, неформальної та інформальної освіти; включення неформальної та інформальної освіти в діючі у формальній системі нормативні акти, що повинно сприяти розвитку індивідуальних освітніх траєкторій і визнанню результатів навчання. Також йшлося про те, що будь-які способи задоволення освітніх потреб людей і за будь-якими тематиками повинні визнаватися і вітатися. Окремо підкреслювалося, що комбінація і ефективне використання всіх форм і можливостей придбання нових знань і навичок з'являться тільки тоді, коли всі форми навчання будуть ідентифіковані, оцінені та визнані.

У запропонованому в 2002 р. Комісією з кваліфікації та мобільності Плані дій до 2025 року з метою розвитку відкритого і легкодоступного європейського ринку праці висувається мета «мінімізувати бар'єри для

визнання результатів навчання, де і як би воно не відбувалося», і сприяти прозорості та порівнянності кваліфікаційних систем по всій Європі.

У 2003 р. розробляється «Пропозиція щодо рішення Європейського парламенту і Ради про єдину рамкову концепцію для підтримки прозорості кваліфікацій і компетенцій». Згідно цього документу для досягнення прозорості та порівнянності у сфері професійної освіти шляхом введення та вдосконалення різного роду інформаційних ресурсів та інструментів пропонується введення Європаспорта-портфоліо і включення до нього п'яти першочергових документів. Основою Європаспорта має бути «європейська біографія», разом з нею – так званий Паспорт мобільності, який є допрацьованим Європаспортом професійної освіти (своєрідне доповнення до диплома про вищу освіту, в якому повинен бути представлений весь досвід трудової діяльності, що став основою для додатково набутих знань і навичок); і, звичайно, Європейське мовне портфоліо. Можуть бути додані й інші документи, що свідчать про наявність відповідної підготовки і набутих компетенцій.

У 2003 р за ініціативою Європейської комісії сформована нею «Робоча група Н» розробила «Загальні європейські принципи визнання (валідації) неформального й інформального навчання», які були схвалені в 2004 р. Радою ЄС та представителями урядів країн-членів ЄС. Запропоновані принципи базуються на цілісному підході до оцінювання сукупності знань і компетенцій людини і пропонують перехід дій з оцінки та підтвердження результатів неформальної освіти від фрагментарних до системних.

У 2006 р. Європейська асоціація освіти дорослих завершила роботу над дослідженням «Тенденції та проблеми освіти дорослих в Європі», в якому серед інших тенденцій підкреслювалося посилення ролі непрофесійної та неформальної освіти дорослих в Європі, а також пропонувалися конкретні дії для подальшого розвитку системи визнання результатів неформальної освіти.

У прийнятому у 2007 р. Європейською комісією Плані дій з навчання дорослих тема визнання та оцінки НФО отримує подальший розвиток, у тому числі на рівні практичних кроків і конкретних завдань. Так, пропонується 2008 рік присвятити пошуку та ідентифікації кращих практик визнання та оцінки неформальної освіти, 2009 р. – навчальним програмам, обміну досвідом та персоналом, який займається оцінкою на загальноєвропейському рівні; у 2010 р. заплановано перший звіт про досягнуті результати [1].

Цей далеко не повний перелік документів дозволяє простежити зростання значущості неформальної й інформальної освіти на загальноєвропейському рівні. Процес швидко розвивається і практично кожен рік приносить нові досягнення, як на рівні теоретичних розробок, так і на практичному рівні.

Вищезгадані загальні європейські принципи визнання НФО було розроблено за участю широкого кола зацікавлених сторін: представників 31 країни, європейських соціальних партнерів, організацій громадянського суспільства та Європейської комісії. Принципи повинні стимулювати процес визнання результатів неформального й інформального навчання на рівні окремих держав ЄС і, ґрунтуючись на добровільній участі у ньому громадян, сприяти розвитку порівняльної і порівнянної практики валідації в Європі. Основну увагу при цьому слід приділяти такому :

- визнанню результатів навчання в системі формальної освіти;
- визнанню знань і кваліфікацій, придбаних на виробництві, в економічному і державному секторі;
- визнанню навичок і знань, придбаних у волонтерських рухах та інших організаціях громадянського суспільства (наприклад, у молодіжних організаціях), а також у навчальних програмах на місцевому рівні (у спільнотах), як, наприклад, в організаціях вільної (недержавної) освіти дорослих у скандинавських країнах [4].

Сукупність загальних європейських принципів організована в шість основних блоків: мета визнання; права індивідуума; відповідальність установ і засновників; довіру і надійність; неупередженість; достовірність і легітимність. Особлива увага повинна приділятися принципам валідації у випадках (ре)інтеграції людей в систему освіти, на ринок праці і в суспільство в цілому (наприклад, людей, що перервали навчання в школі, безробітних і мігрантів).

Розробка загальних європейських принципів для підтвердження результатів неформальної й інформальної освіти стала також відображенням спроб підвищити цінність роботи, що вже проводиться, на місцевому, регіональному та державному рівнях. Відповідно до Копенгагенської декларації основним мотивом розробки таких принципів був розвиток порівнянності (і, відповідно, сумісності) підходів на різних рівнях і в різних контекстах., що існують в даний час, часто розроблялися у відриві один від одного і їх важко зіставити і об'єднати. Відсутність порівнянності методів і систем підтвердження може заважати окремій людині реалізувати особисту стратегію навчання протягом усього життя, комбінуючи кваліфікації та знання, набуті в різних установах, на різних рівнях і в різних країнах. У цілому, загальні європейські принципи мають на меті уможливити комунікацію представників різних систем освіти один з одним і сприяти подоланню кордонів між націями, галузями та установами. Ця програма досягнення визнання результатів і досвіду неформальної вчення розглядається як основна у завданні підвищення привабливості і значущості освіти для індивідуума [4].

Щодо участі України у глобальному освітньому русі визнання і підтвердження результатів НФО, то Закон України «Про зайнятість населення» ввів новий механізм підтвердження результатів неформального професійного навчання за робітничими професіями, спрямований на забезпечення соціального захисту та конкурентоспроможності населення на ринку праці. Підтвердження результатів неформального навчання

передбачає врахування всіх вимог роботодавців до компетентності працівників відповідних робітничими професіями. Це досягається шляхом розробки професійних стандартів, включаючи критерії оцінки професійної компетентності, у визначенні яких провідну роль відіграють роботодавці, їх галузеві організації та об'єднання [5].

У 2012 році набув чинності Закон України «Про професійний розвиток працівників», згідно якого професійне навчання працівників поділяється на формальне і неформальне. Неформальне професійне навчання працівників здійснюється за згодою працівників безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності [3].

Результати неформального професійного навчання за робітничими професіями дозволяють:

- визнати рівень робітничої кваліфікації людини незалежно від способу її отримання;
- забезпечити конкурентоспроможність і розширити можливості працевлаштування;
- скоротити терміни професійного навчання [5].

Результати неформального професійного навчання за робітничими професіями підтверджуються документом державного зразка про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації за результатами неформального професійного навчання, який видається суб'єктами підтвердження. Підтвердження цих результатів орієнтовано, по-перше, на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, які визнані в Україні біженцями, яким надано притулок в Україні, а також тих, які отримали дозвіл на імміграцію в Україну, по-друге, на роботодавців, які звернулися за підтвердженням кваліфікації своїх працівників, отриманої шляхом неформального навчання.

Згідно статті 14 Закону «Організація підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників» для організації підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників у складі державної служби зайнятості створюються центри визнання результатів неформального професійного навчання, які для забезпечення організації підтвердження професійної кваліфікації працівника за результатами НФО залучають навчальні заклади державної служби зайнятості, інші професійно-технічні навчальні заклади, підприємства, організації, установи, які мають ліцензію на право здійснення освітньої діяльності за визначеними професіями. Результати неформального професійного навчання підтверджуються документом встановленого зразка про присвоєння або підвищення робітничої кваліфікації. Порядок підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників визначається Кабінетом Міністрів України [3].

З метою підтвердження кваліфікації створюються комісії, що забезпечують видачу свідоцтв про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації за результатами неформального професійного навчання та сертифікатів оцінювання результатів неформального професійного навчання встановленого зразка. Комісія проводить експертизу поданих документів, що підтверджують професійну компетентність особи, за результатами якої визначає зміст іспитів та кваліфікаційних пробних робіт. Кваліфікаційні пробні роботи проводяться на спеціально відведених обладнаних робочих місцях, забезпечених необхідним обладнанням, інструментом, витратними матеріалами, довідковими матеріалами. За результатами іспитів (усного опитування або тестів, співбесіди і т.д.), кваліфікаційних пробних робіт комісія приймає рішення про присвоєння робітничої кваліфікації.

Організація підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб з робітничих професій забезпечує позитивні наслідки у трьох напрямках:

- для громадян – це прискорення пошуку роботи та працевлаштування, попередження і зменшення рівня безробіття, отримання вищого рівня кваліфікації та кар'єрного росту, підвищення рівня заробітної плати та посилення соціального захисту;

- для роботодавців – підвищення продуктивності праці, полегшення підбору кваліфікованих кадрів;

- для держави – скорочення середнього терміну безробіття громадян, підвищення рівня виробництва і ВВП [5].

Висновки. Таким чином, визнання і підтвердження результатів неформального навчання відіграє вирішальну роль для розвитку економіки і суспільства, особливо в процесі соціальної інтеграції, розвитку можливостей працевлаштування та втілення концепції освіти впродовж всього життя для людей з найбільш низьким рівнем освіти, будь це молодь чи дорослі, безробітні або люди, що працюють, громадяни даної держави або мігранти. Як показує досвід європейських країн, визнання результатів неформального професійного навчання має позитивний соціальний ефект як для працівників, які підвищують свій статус, так і для підприємств, виробництва, економічного розвитку країни. Визнання результатів неформального навчання здійснюється на основі принципів: добровільності; неупередженості; об'єктивності; рівності; доступності; достовірності та легітимності; прозорості.

Список використаних джерел

1. Веремейчик Г. Неформальное образование в зеркале европейской образовательной политики // Адукатар. – 2008. – № 2 (14). – С. 20-21.
2. Деятельность ОЭСР в области признания результатов неформального образования. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hse.ru/org/hse/iori/oecdprj15>.

3. Закон України. Про професійний розвиток працівників. № 5067-VI від 05.07.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.

4. Общие европейские принципы признания (валидации) неформального и информального обучения // Адукатар. – 2008. – № 2 (14). – С. 22-25.

5. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка ; [упоряд.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна ; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.] ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України та ін. – К. : Основа, 2014. – С.

6. Подтверждение результатов неформального профессионального образования по рабочим профессиям. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slogan.od.ua/podtverzhenie-rezultatov-neformalnogo-professionalnogo-obrazovaniya-po-rabochim-professiyam/>.